
11

ІСТОРІЯ КРИМІНАЛІСТИКИ ТА СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ

DOI: <https://doi.org/10.33994/kndise.2022.67.69>
УДК 343.98

Віктор Петрович Колонюк
кандидат юридичних наук, доцент, учений секретар

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7714-5732>
E-mail: viktor.koloniuk@kndise.gov.ua

Юлія Борисівна Форіс
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення та міжнародного співробітництва

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Олена Валентинівна Юдіна
молодший науковий співробітник
відділу наукової діяльності та міжнародного співробітництва
лабораторії організації наукової, методичної діяльності, нормативного
забезпечення та міжнародного співробітництва

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Валентина Степанівна Виноградова
молодший науковий співробітник
відділу нормативно-методичної діяльності та стандартизації
лабораторії організації наукової, методичної діяльності
та міжнародного співробітництва

E-mail: nauka@kndise.gov.ua

Київський науково-дослідний інститут судових експертиз
Міністерства юстиції України

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ДІЯЛЬНОСТІ СПІВРОБІТНИКІВ КИЇВСЬКОГО НАУКОВО-ДОСЛІДНОГО ІНСТИТУТУ СУДОВИХ ЕКСПЕРТИЗ У РІЗНИХ ПОЛІТИКО-СОЦІАЛЬНИХ УМОВАХ (1913-2022 роки)

Історія існування і розвитку Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України була викривлена радянською пропагандою, зокрема викладалася не від початку діяльності і висвітлювалася неповно. У статті висвітлено деякі аспекти історії існування і розвитку Київського науково-дослідного інституту судових експертиз, історичні постаті його співробітників, їх самовідданість та героїчна праця.

Ключові слова: судова експертиза, історія КНДІСЕ, історичні постаті співробітників КНДІСЕ.

Постановка проблеми. Історія існування і розвитку Київського науково-дослідного інституту судових експертиз Міністерства юстиції України (далі – КНДІСЕ, або Інститут у відповідних відмінках) була викривлена радянською пропагандою, зокрема викладалася не від початку діяльності і висвітлювалася неповно.

Проблема правдивого висвітлення героїчної праці співробітників КНДІСЕ протягом історії його існування досліджується вперше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історії існування Інституту присвятили свої роботи Т. Д. Голікова, В. Г. Гончаренко, С. І. Дегтярьов, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, В. П. Колонюк, В. К. Лисиченко, О. Г. Рувін, О. П. Сапун, М. Я. Сегай, В. В. Федчишина, Ю. Б. Форіс, В. Н. Чисніков, В. В. Юсупов та інші. Проте тема героїчних досягнень співробітників КНДІСЕ протягом вікової історії його існування висвітлювалася недостатньо і на нашу думку, потребує додаткового дослідження.

Мета дослідження. Мета цієї публікації – донести до наукової громадськості історію Інституту, що висвітлить, скільки героїчної праці було покладено до скарбниці КНДІСЕ його співробітниками, яка за часів радянської пропаганди і довоєнної України свідомо замовчувалася.

Викладення основного матеріалу. Інститут був заснований 04.07.1913 і на той період мав назву Кабінет науково-судової експертизи (далі – Кабінет НСЕ). Під час підготовки його до роботи матеріальна база складала 25 000 золотих рублів. Отримавши приміщення і маючи 6 штатних співробітників, Кабінет НСЕ почав працювати 02.02.1914 р.

За неповний 1914 р. було проведено понад 200 досліджень. Експертизи підписувалися всім складом співробітників. Така кількість виконаних досліджень для Київської і Варшавської Судових Палат була неабияким трудовим звершеннями.

Але справжнім героїзмом можна вважати період з 1917 по 1923 роки.

Після Жовтневого перевороту у Петрограді 1917 р. радянська влада проголошує у місті Харкові радянську соціалістичну республіку і закликає на допомогу червону армію. Якщо провести паралелі, то історія повторилася сторіччя поспіль. Так, у 2012 р. те саме намагалися зробити російські загарбники за допомогою Віктора Януковича – зробити заколот силами проросійських партій і оголосити «промосковську» республіку, покликавши на допомогу Росію. Але Харків їх не підтримав, як і решта громадян України. У 2014 р., на превеликий жаль, такі події відбулися з Донецькою і Луганською «республіками», добре «отруєними» російською пропагандою.

Але повернемося до історії Інституту. За період з 1917 по 1923 рр. влада переходила від однієї політичної сили до іншої.

Спочатку була проголошена Українська Народна Республіка. Кабінет НСЕ працював, і УНР прийняла законопроект про його діяльність, який, на жаль, так і залишився проектом.

У 1918 р. Київ – під владою Гетьмана Павла Скоропадського, великого просвітника і ліберала. Варто лише згадати, що саме за його наказом на базі бібліотеки Університету Святого Володимира (нині – Київський національний університет імені Тараса Шевченка) було утворено Центральну наукову бібліотеку, яка наразі носить ім'я В. І. Вернадського. Павлом Скоропадським також була заснована українська Академія наук, яку очолив В. І. Вернадський. І це лише маленька частина того вкладу, що зробив Гетьман для освіти в Україні.

У Кабінеті НСЕ за вказівкою Павла Скоропадського було створено четверту посаду помічника Керуючого Кабінетом, оскільки на Кабінет було покладено функції з проведення експертизи грошових знаків. Слід зазначити, що у той історичний період різноманітних грошових знаків в обігу ходило чимало. Така експертиза раніше проводилася Монетним Двором, а з тих пір і дотепер проводиться КНДІСЕ та іншими судово-експертними установами України.

У 1919 р. Київ був окупований більшовиками. У тому ж році на місто наступало військо під командуванням А. Денікіна, головнокомандувача Південно-російськими військами.

Так само називав себе і П. Врангель у Криму, куди з усією документацією була евакуйована Харківська Судова Палата. Щодо кожної людини, яка евакуювалася або намагалася евакуюватися до Криму, окремо вівся облік; особам, які втратили роботу і засоби до існування, надавалася допомога, як грошова, так і у працевлаштуванні та утриманні житла. Чи ця ситуація не нагадує нам сьогоднішня?

Тим часом у Києві до влади прийшов Денікін, який зажадав від очільника Кабінету НСЕ Сергія Потапова пояснення працівників про співробітництво з більшовиками. Таким чином, ми маємо підтвердження того, що Кабінет працював і за більшовиків, і за Денікіна, який залишив у силі законодавство Гетьманської доби.

Після остаточної окупації Києва більшовиками Кабінет працював у дуже скрутних умовах і ледь утримувався за рахунок губернського суду, що у 1921-1922 рр. обговорювалося на з'їздах губернських прокурорів.

У 1923 р. радянська влада оголосила про заснування Кабінетів НСЕ у містах Києві, Харкові та Одесі. За радянські часи саме з цього моменту (з 10.07.1923) почався відлік історії Інституту, хоча дійсно першим з них був заснований Кабінет НСЕ у місті Харкові.

Київський Кабінет НСЕ з 1914 р. працював у такому складі: Сергій Потапов (з 1919 р. вже не працює у Київському Кабінеті НСЕ), Василь Фаворський, Олександр Петров, Віанор Франковський, Микола Туфанов, а також секретар Світлана Шевандіна.

Наразі можна зрозуміти як важко було працювати в умовах зміни влади, кожна з яких проголошувала себе єдиною вірною і такою, що прийшла назавжди, забезпечувати правосуддя якісними науковими дослідженнями, голодуючи при цьому і не знаючи, що буде завтра. Проте професіоналізм, відданість істині, відстоювання прав людини залишалися основою для співробітників.

З 1925 р. Кабінети НСЕ стали називатися Інститутами НСЕ, а сучасну назву отримали з 1944 р.

Окремо слід сказати про боротьбу Інституту за свої приміщення. Перший раз Інститут намагалися закрити, а приміщення по вул. Володимирській, 15, спеціально побудоване і обладнане для потреб Інституту, відібрати у 1925 р. Тоді Василь Фаворський і секретар Світлана Шевандіна вели листування з цього приводу. Приміщення та обґрунтоване існування Інституту вдалося відстояти. У 1943 р. довелося відстоювати хоч якусь будівлю. Тоді Інституту на чолі з Тетяною Гетьман вдалося отримати приміщення юридичної школи по вул. Велика Житомирська, 19. На одному поверсі співробітники Інституту жили, на іншому працювали. У 2008 р. Інституту на чолі з Володимиром Кисельовим було пред'явлено вимогу протягом двох тижнів звільнити відремонтовані коштом Інституту приміщення по вул. Велика Житомирська, 19. Також були звільнені приміщення на Львівській площі та вул. Лютеранській. Інститут перебрався до нинішнього приміщення по вул. Смоленській, 6.

Повернемося до діяльності Інституту після 1925 р. У 1930-і роки у газеті республіканського значення вийшла друком анонімна стаття «Дела і дні професора Фаворського». Колишнього приват-доцента Університету Святого Володимира Василя Фаворського оголосили таким, що «запроваджує в діяльності інституту чужу, не марксистську ідеологію», і зняли з роботи. Решта була оголошена «попівськими дітьми».

Художнього і судового фотографа Миколу Петрова – за часи головування якого у Київському фотоклубі, місто на 20 років стало фотографічною столицею Європи – оголосили колишнім конезаводчиком та миловаром.

Цей відрізок історії Інституту взагалі вкритий пільгою – вибір осіб, які мають очолити Інститут і працювати в ньому, доручили прокуратурі разом з партійними організаціями. Партійні архіви не збереглися.

У період Другої Світової війни працівники Інституту боронили рідну землю на фронті, а деякі жінки-працівниці, наприклад аспірантка Інституту Тетяна Гетьман, залишилися в окупованому фашистами Києві. Як воно –

жити в окупованому місті, шукати засоби до існування, на сьогодні, на превеликий жаль, ми можемо собі уявити.

У 1943 р. після звільнення Києва від фашистських загарбників Міністр юстиції доручив саме Тетяні Гетьман забрати заховане у Хімічному корпусі Університету Святого Володимира майно, що належало Інституту і відновити його роботу. У 1944 р. їй, вочевидь, пригадали окупацію і наказали «повернутися до виконання своїх прямих обов'язків» (старшого наукового співробітника), а керівництво Інститутом доручили Юрію Сапожникову.

Пригадаємо Бориса Іосіфовича Вахліса. Судячи з його автобіографії, він, член комуністичної партії, очолював інститут з 1937 по 1939 рр. – роки сталінських репресій і комуністичного терору. У 1939 р. під його головуванням вийшов друком збірник наукових праць співробітників Інституту, а в 1940 р. – його ж стаття про наукову роботу Інституту. Після повернення з фронтів Другої світової війни Борис Вахліс знову очолив інститут, але у 1951 р. його зняли з посади директора як такого, що не зміг організувати наукову роботу.

На нашу думку, Б. І. Вахліса зняли з роботи після «справи лікарів», за єврейське походження. Не могла одна і та сама людина організовувати наукову роботу, писати про неї, видати збірник наукових праць співробітників Інституту, а потім раптом, «погано організувати науку» в Інституті. Так радянська влада послідовно знищувала власні ресурси.

Ще у 1919 р. Гетьман Павло Скоропадський ввів квоти, згідно із якими в органах управління громади були представники різних національностей, залежно від їх кількості у громаді, але не менше квоти. Він відкрив єврейські школи, дитячі садки, у вищих навчальних закладах викладалася єврейська мова. Радянська влада ще до Другої світової війни позакривала ці заклади. А потім, після штучно створеної «справи лікарів», ввела квоти щодо прийому євреїв до навчальних закладів, установ освіти і науки.

Одним з плеяди воїнів-захисників від фашистських загарбників був Віталій Костянтинівич Лисиченко, директор Інституту у 50-60-і рр. Видатний правознавець, доктор юридичних наук, професор, експерт-криміналіст, науковець, викладач, сферою інтересів якого були: кримінальний процес, правова статистика, криміналістика і судова експертиза. Він був ініціатором розвитку нових напрямів у судовому почеркознавстві й судово-технічному дослідженні документів. Все життя збирав відомості про історію Інституту.

Слід зазначити, що Віталій Костянтинівич запросив на роботу до установи Михайла Сегає та інших, на той час молодих науковців, імена яких назавжди залишились в історії Інституту.

Доктор юридичних наук, професор, академік Академії правових наук України Михайло Якович Сегає, талановита і непересічна людина, заслужує на більш докладну розповідь. Народився 31.03.1923 р. Під час Другої світової війни командував «катюшами», був поранений, відзначений за мужність і відвагу численними державними нагородами. На відміну від багатьох вчених, які розробляють все життя якусь одну наукову гіпотезу, Михайло Сегає, крім численних публікацій у галузях судового почеркознавства, трасології, перспектив судових експертиз під час науково-технічної

революції тощо, розробив дві надзвичайні концепції. Перша – це розвиток і завершення роботи першого очільника Інституту Сергія Потапова щодо теорії криміналістичної ідентифікації. Обґрунтована за допомогою філософських ідей і розвинена у дисертації Михайла Сегая, ця теорія слугує науковим обґрунтуванням ідентифікаційних досліджень на всьому пострадянському просторі. Друга – вже після захисту дисертації на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук – розвинена ним концепція судової експертології. На превеликий жаль, він не встиг опублікувати монографію за цією проблематикою, але його концепція знайшла своє відображення в декількох ґрунтовних програмних статтях. Михайло Сегай двічі по два роки виконував обов'язки директора Інституту, двадцять років був заступником директора Інституту з наукової роботи. Його героїзм, як і багатьох інших учених тієї доби, виражений не тільки в його мужності у боротьбі з фашистськими загарбниками, але й у можливості переключитися на наукову ниву, позбутися воєнного мислення і стати видатним ученим. Помер, трохи переживши своє 90-річчя, 01.05.2013 р.

До плеяди воїнів Другої світової війни також належав і Валентин Фрицевич Берзін, видатний експерт-криміналіст, кандидат юридичних наук, почеркознавець, який двадцять років був заступником директора Інституту з наукової роботи. До кола його професійних інтересів, зокрема, входило дослідження питань логіки при складанні експертних висновків. Все життя Валентин Фрицевич присвятив Інституту, працював без відпусток. Був дуже людяним. Всі співробітники знали, що ця людина завжди готова підтримати, допомогти. До останнього дня свого життя він залишився вірним собі та КНДІСЕ.

Багато співробітників Інституту брали участь у Другій світовій війні та в складі радянської армії боронили землю від фашистської навали.

У повоєнні роки на роботу до КНДІСЕ прийшла молода плеяда співробітників, яка залишила по собі вагомий слід у судовій експертизі. Згадаємо їх: С. А. Ципенюк, І. Я. Фрідман, В. В. Ліповський, В. Є. Бергер, Л. П. Булига, З. О. Ковальчук, З. С. Меленевська, В. К. Стринжа, та багато інших судових експертів, що назавжди пов'язали свою судьбу з Інститутом.

Проголошення Незалежності України. Надважкі часи становлення нації припадають на роки двох революцій. Одна отримала назву Помаранчевої (2004 р.), друга – Революції Гідності (2014 р.).

Після вторгнення російських загарбників до Криму та Донбасу у 2014 р. в Інституті виконувалися надскладні експертизи. Співробітники Інституту брали участь у дослідженнях щодо Іловайського котла, падіння Малайзійського Боїнга тощо. Певні проросійські сили намагалися дискредитувати Інститут в цілому та його директора Олександра Рувіна, зокрема. В Інтернет «вилити» і буквально заповнили мережу фейковою, компрометуючою директором інституту інформацією (2015 р.). Не зважаючи на це експертизи проводились, а відповідна інформація – оприлюднювалась.

Під час кривавої війни, що розв'язала росія 24.02.2022 р. проти України, співробітники стали на захист Батьківщини кожен на своєму місці: дехто зі зброєю в руках, хтось здає кров, допомагає з плетінням сіток та

гуманітарною допомогою, веде інформаційну війну, працює на робочому місці або віддалено.

Інститут і його відділення працюють, проводячи необхідні експертизи у надскладних умовах. Життя триває і завжди в ньому є місце подвигу.

Висновки. Історія багатогранна. В ній завжди безпосередньо поєднується історія самої Держави з історією організацій, інститутів, підприємств та інших закладів, що сприяють її функціонуванню, а в цілому і процвітанню. В свою чергу, історія КНДІСЕ невід’ємно пов’язана з плідною працею його співробітників, здобутки яких в науці та практиці – внесок в історію криміналістики та судової експертизи, який неможливо забути.

Перелік посилань

1. Матеріали архівів ЦДІАК. Київ.
2. Матеріали ЦДАВО. Київ.
3. Фонди Державної архівної історичної бібліотеки. Київ.
4. Матеріали архіву КНДІСЕ, біографії співробітників інституту. Київ.

References

1. Materials of archives of the Central State Historical Archive of Ukraine. Kyiv.
2. Materials of the Central State Archive of the highest authorities. Kyiv.
3. Funds of the State Archival Historical Library. Kyiv.
4. Materials of the archive of the Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise, biographies of the institute staff. Kyiv.

SOME ASPECTS OF THE ACTIVITIES OF THE KYIV SCIENTIFIC RESEARCH INSTITUTE OF FORENSIC EXPERTISE’S EMPLOYEES IN VARIOUS POLITICAL AND SOCIAL CONDITIONS (1913-2022)

**V. Koloniuk
Yu. Foris
O. Yudina
V. Vynohradova**

The article deals with some aspects of the history of the existence and development of the Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise, the historical personalities of its employees, their dedication, and heroic work.

The history is multifaceted. It always directly combines the history of the State itself with the history of organizations, institutions, enterprises, and other institutions that contribute to its functioning, and, in general, to prosperity. In turn, the fruitful work of the employees, and their achievements in science and practice are a contribution to history that cannot be forgotten. Life goes on and there are always fields for achievement.

Key words: forensic examination, history of the Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise, historical employees of the Kyiv Scientific Research Institute of Forensic Expertise.